

Viipurin kaupunkisuunnittelu toisen maailmansodan aikana

Jälleenrakennusta ja uskoa tulevaan

Toinen maailmansota vaurioitti, tuhosi ja vei ulottumattomiin paljon ihmisen rakentamaa, merkityksellistä ympäristöä. Halu korjata vaurioita ja rakentaa uutta oli jatkosodan aikana voimakas Karjalassa ja erityisesti Viipurissa. Useat arkkitehdit, kuten Olavi Laisaari ja Otto-livari Meurman, laativat aktiivisesti suunnitelmia ja kirjoittivat Viipurin jälleenrakentamisesta ja tulevaisuudesta.

Talvisodan tuhot olivat laajoja sekä Viipurin keskustassa että esikaupungeissa, erityisesti puutalovaltaisilla alueilla.¹ Arviolta 2/3 keskustan rakennuksista tuhoutui. Asunnoista noin 60 prosenttia tuhoutui kokonaan, 10 prosenttia vaurioitui pahoin. Lähes kaikki liikennesillat oli tuhottu, samoin rautatiet.² Osa historiallisista rakennuksista ja puistoista koki kovia myös neuvostoliittolaisen puolitoistavuotisen jakson aikana.³ Jatkosodan myötä Viipuri oli jälleen suomalaisten hallussa elokuusta 1941 kesäkuuhun 1944.

Arkkitehdit Viipurin rakennusarmeijana

Talvisodassa menetettyjen alueiden takaisinvaltauksen jälkeen jälleenrakentamisen into kohosi nopeasti korkealle. Sotamenestys läpäisi myös arkkitehtien puheen; puhuttiin vapaaehtoisesta Karjalan rakennusarmeijasta.⁴ Rakentamisen yleinen hiljaiselo sodan aikana lisäsi työtilaisuuksien houkuttelevuutta.

Jatkosodan aikaisen jälleenrakennustyön olosuhteet poikkesivat rauhanajasta. Valtio otti keskeisen roolin, ja arkkitehtien tuli sovittaa työnsä ja ajatuksensa keskusjohdettuun rakentamiseen. Päähuomio kohdistui takaisinvaluttuihin alueisiin. Valtio ohjasi työtä lainsäädännön, säännöstelyn ja lainoitus toimien kautta. Jälleenrakentamista hankaloittivat rahoituksen puute, rakennusmateriaalien ja työvoiman vähyys sekä kuljetusvaikeudet. Suomen Arkkitehtiliitto (SAFA) organisoi arkkitehtien työtä.

Viipuria sodan aikana suunnitelleet arkkitehdit työskentelivät sekä sotilas- että siviilihallinnon palveluksessa. Kaupungin entinen asemakaava-arkkitehti Otto-livari Meurman (1890–1994) työskenteli insinöörikapteenina Viipurin sotilashallinnossa. Muita Viipurissa jatkosodan aikana työskennelleitä arkkitehtejä olivat muun muassa vapaaehtoisena Meurmanin apulaisena työskennellyt ruotsalainen Göran Sidenbladh (1912–1997), kaupungin palvelukseen palanneet asemakaava-arkkitehti Olavi Laisaari (1907–1983) ja kaupunginarkkitehti Ragnar Ypyä (1900–1980) sekä ilman virallista roolia suunnitelmia laatunut Viipurin entinen kaupunginarkkitehti Uno Ullberg (1879–1944).⁵ Jälleenrakennussuunnitelmia leimasi vahva usko tulevaan. Kaupunkisuunnittelijat arvioivat, että kaupungin merkitys kasvaisi Suomeen liitettävien uusien itäisten alueiden myötä.⁶

Meurman tähtäsi suunnitelmissaan pääliikenneväylien avaamiseen, asutuksen keskittämiseen olemassa olevien katujen varsille, kielteiseksi koetun suunnittelemattoman esikaupunkiasutuksen ehkäisemiseen, viemäröintiin ja vesijohtoihin, riittävien alueiden varaamiseen teollisuudelle ja varastoille, laajoihin puisto- ja suoja-alueisiin sekä vanhankaupungin eli

Linnoituksen kaupunginosan täydennysrakentamiseen siten, että sen arkkitehtoniset ja antikvaariset arvot säilyisivät.⁷

Sidenbladh piti keskeisenä taustatyön merkitystä, tilastoja sekä taloudellisia, demografisia ja maantieteellisiä tekijöitä.⁸ Sekä Sidenbladh että Meurman korostivat rationaalisuutta ja taloudellisuutta Viipurin suunnitelmissaan. Molemmat nojasivat tilastolliseen tutkimukseen ja argumentoivat toistuvasti talouden termein. Meurman visioi kaupungin saavuttavan sotaa edeltäneen kokonsa noin 10–15 vuodessa.

Meurman pohdiskeli myös mahdollisuutta suunnitella aivan uusi, moderni ihannekaupunki tytärkaupunkeineen, mutta päätyi painottamaan olemassa olevien asuinrakennusten modernisointia kokonaan uuden kaupungin sijaan.⁹ Suunnitelmissa oli paljon ilma- ja palosuojelua tukevia viheralueita ja, Meurmanille tyypillisesti, keskustan avoimeen korttelirakenteeseen sijoitettujen kerrostalojen ohella merkittävä osa asuinrakentamisesta olisi ollut omakotirakentamista.¹⁰ Meurman näki tilanteen historiallisena hetkenä siirtyä kohti rationaalisia ja moderneja suunnitteluratkaisuja.

Takaisinvallatun Viipurin siirtyessä siviilihallintoon Olavi Laisaari palasi asemakaava-arkkitehdin virkaansa vuonna 1942.¹¹ Laisaari käytti yleiskaavansa pohjana Meurmania ja Sidenbladhia rohkeampia väestöennusteita. Muita Laisaaren keskeisiä taustaoletuksia olivat usko vahvaan kaupungistumiseen ja teollisen tuotannon kasvuun. Uusien esikaupunkialueiden rakentamisen periaatteet olivat Laisaarella melko samankaltaiset kuin Meurmanilla: hän suosi avointa korttelirakennetta ja kolmikerroksisia rakennuksia paikallisissa keskuksissa, muutoin pääasuntotyyppinä olivat omakotitalot.

Laisaaren esikuvat olivat saksalaisia, kuten Gottfried Federin (1883–1941) *Die Neue Stadt* ja Otto Blumin *Städtebau* -kirjat (1937). Hänen johtotähtiään olivat käytännöllisyys, taloudellisuus ja lähitulevaisuutta koskeva realismi, Meurmania ja Sidenbladhia hän syytti idealismista.¹² Rationalisointi oli yksi sota-ajan suunnittelun ja arkkitehtuurin avaintemoista. Laisaari kehitteli sodan jälkeisellä kaavoittajan urallaan rationalisoinnin käytännön sovelluksia, muun muassa modernia autokaupunkia.¹³

Viipuri: historiallinen kaupunki ja modernisaation laboratorio

Rajakaupunki Viipurin historia ja kulttuuriperintö koettiin merkityksellisiksi ja symbolisiksi varsinkin sodan aikana. Sodan tuhot lisäsivät kiinnostusta erityisesti historiallista Linnoituksen

Arkkitehti Otto-livari Meurman. Valokuva: Polyfoto, kuva on otettu vuosien 1930 ja 1949 välillä. Museovirasto. Historian kuvakokoelma. HK10000:2850.

kaupunginosaa kohtaan. Viipurin menettäminen Neuvostoliitolle talvisodan päätteeksi ja kaupungin uudelleenvaltaus elokuussa 1941 sekä näihin tapahtumiin liittyneet voimakkaat tunteet vahvistivat käsityksiä paikan ja sen historian ainutlaatuisuudesta.

Esimerkiksi Laisaari pohti Viipuria kaavoittaessaan useaan otteeseen vanhan ja uuden yhteensovittamista. Entinen kaupunginarkkitehti Ragnar Ypyä totesi, että alue ”pitäisi säilyttää Viipurin omalaatuisena sydämenä”.¹⁴ Kaupungin vanhimpia osia ehdotettiin julistettavaksi vanhaksi kaupunginosaksi silloisen rakennussäännön mukaisesti.¹⁵

Modernisaatio ja historiallinen kaupunkikuva törmäsivät vanhankaupungin tulevaisuutta koskeneessa keskustelussa. Sekä Uno Ullbergin ehdotus avoimesta korttelirakenteesta ja kolmikerroksisista lamellitaloista vanhankaupungin tuntumaan että Juhani Viisteen (1890–1949, ent. Vikstedt) ehdotus leventää vanhankaupungin katuja saivat osakseen kritiikkiä.¹⁶ Kriitikoille vanhakaupunki oli erityistapaus muuten vahvasti modernisoituna hahmotellussa Viipurin tulevaisuudessa.

Sota-ajan välttämättömyydet ja haasteet yhdistyivät tuhojen korjaamiseen ja uuden kehittämiseen. Viipurin sodanaikainen suunnittelu on esimerkki rationalisointi-ideologian vahvistumisesta arkkitehtuurissa sodan aikana. Rationalisoinnista tuli ”kansallinen välttämättömyys” kriisiajan suomalaisessa yhteiskunnassa.¹⁷

Viipurin sodanaikaisen suunnittelun kokemuksia hyödynnettiin sodanjälkeisessä yleiskaavoituksessa. Yleiskaavoitus puolestaan viitoitti tietä kokonaisten alueiden suunnittelulle, seutukaavoitukselle. Sotaolot toivat poikkeuksellisia mahdollisuuksia ottaa käyttöön uusia tilan järjestämisen tapoja ja ulottaa kaavoitusta myös maaseudulle. Suomalaiset arkkitehdit pitivät sodanaikaista Karjalan suunnittelua esimerkillisenä ja mallina muulle Suomelle.¹⁸

Sota aktivoi eri alojen asiantuntijoita valjastamaan osaamistaan sekä vaikeasta tilanteesta selviämistä että tulevaisuutta varten. Arkkitehdit ja kaupunkisuunnittelijat pyrkivät vahvistamaan asemaansa yhteiskunnassa. He toivat arkkitehtoniset taidot ja asiantuntemuksen osaksi sota-ajan valtarakennetta ja käyttivät aktiivisesti mediaa.¹⁹ Sodan luoma tuho, epävarmuus ja kaaos tarvitsivat vastapainokseen uskoa tasapainon ja järjestyksen mahdollisuuteen: arkkitehtien edustamalle suunnittelumielisyydelle oli tilausta.

Viipuri oli sota-ajan laboratorio, jossa testattiin ajatuksia tehokkuudesta, laskennallisuudesta ja rationaalisuudesta – modernisaatiosta. Arkkitehdit näkivät itsensä jälleenrakennuksen upseereina, joilla oli tilaisuus kaavilla sodan tuhojen tilalle entistä parempia elinympäristöjä. Kaupunkisuunnittelun uusimmat ajatukset – rationaalisuus, tehokkuus, korkea rakentaminen, avoin korttelirakenne, kaupungin toimintojen järjestäminen – sekä näiden sovittaminen yhteen historiallisen kaupungin luonteen ja symbolisen aseman kanssa olivat Viipurin kaupunkivisioiden keskeisimmät ainesosat. Yleiskaavoituksen ohella kaupungin keskustan suunnitteluun panostettiin sodan viime vaiheisiin saakka. Vielä vuonna 1944 järjestettiin keskusta-alueiden suunnittelukilpailu. Kilpailutyöt jäivät arkkitehtien piirustuspöydille neuvosto-sotilaiden vallattua kaupungin 20.6.1944.

Viitteet

- 1 Meurman 1978, 76.
- 2 KA. Viipurin kaupungin rakennustoimiston asemakaavaosaston arkisto. IV 45 Ha 1. Olavi Laisaari, muistiinpanoja Viipurin yleiskaavaselistusta varten, päiväämätön; Hämynen 2013a, 77–85.
- 3 Shikalov 2013, 25–69, erit. 36, 68–69; Shikalov 2016, 243–248.
- 4 "SAFAn kokous 22.12.1941". *Arkitekten* 1941, 35; "SAFAs återuppbyggnadsmöte 31.1.–1.2.1942". *Arkitekten* 1942, 5.
- 5 Esim. Berger 2018, 271.
- 6 KA. Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto. Hd:4. Muistio "Asemakaavallisia näkökohtia Viipurin jälleenrakentamisessa", Helsinki helmikuu 1943.
- 7 Kuujo 1996, 67.
- 8 KA. Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto. Göran Sidenbladh, "Viipurin jälleenrakentamista koskevien tutkielmien yhteenveto", Vyborg 4.4.1942 ja raportit erityiskysymyksistä.
- 9 KA. Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto. Hd:4. Muistio "Asemakaavallisia näkökohtia Viipurin jälleenrakentamisessa", Helsinki helmikuu 1943.
- 10 KA. Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto. Hd:4. Muistio "Asemakaavallisia näkökohtia Viipurin jälleenrakentamisessa", Helsinki helmikuu 1943.
- 11 KA. Viipurin kaupungin rakennustoimiston asemakaavaosaston arkisto. IV 45. Ha 1. Olavi Laisaari: Viipurin uuden asemakaavoituksen yleisiä suuntaviivoja, päiväämätön luonnos, [1942?]. Laisaaren viimeistelty versio yleiskaavasta on päivätty 22.5.1944, kuukautta ennen kuin neuvostosotilaat valtasivat Viipurin. KA. Viipurin kaupungin rakennustoimiston asemakaavaosaston arkisto. IV 45 Ha 2. Olavi Laisaari, Viipurin kaupungin yleisasebakaavan selostus, 22.5.1944.
- 12 KA. IV 45 Ha 1. Laisaaren muistio "Millaiseksi Viipuri jälleenrakennetaan?", 27.8.1943.
- 13 Niskanen 2012.
- 14 Ragnar Ypyä. "Den bör kunna bevaras som Viborgs egenartade hjärta". *Arkitekten* 1941, 130.
- 15 KA. Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto. Muinaistieteellisen toimikunnan (Kansallismuseon) kirje Viipurin kaupungin hoitokunnalle 30.1.1942, No 264.
- 16 Juhani O. V. Viiste. "Genom svårigheter till seger". *Arkitekten* 1941, 151–152; Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto. Hd:4. Muistio "Asemakaavallisia näkökohtia Viipurin jälleenrakentamisessa", Helsinki helmikuu 1943. Uno Ullbergin Viipurin jälleenrakennussuunnitelmista: Berger 2020, 161–166.
- 17 Nupponen 2000, 137.
- 18 Nupponen 2000, 169; "SAFAn kokous 12.3.1943". *Arkitekten* 1943, 3–4.
- 19 "SAFAs återuppbyggnadsmöte 31.1.–1.2.1942". *Arkitekten* 1942, 7–8; Standertskjöld 2008.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Mikkeli

Viipurin kaupungin hoitokunnan arkisto

Hd:4 Otto-livari Meurmanin asemakaavaehdotus Viipurin kaupungin jälleerakentamista varten

Viipurin kaupungin rakennustoimiston asemakaavaosaston arkisto

IV 45 H Asiakirjat

IV 45 Ha 1–2 Asemakaavoihin ja niiden muutokseen liittyvät asiakirjat 1937–1944

IV 45 I Kartat ja piirustukset 1937–1944

Sanoma- ja aikakauslehdet

Arkitekten 1941, 1942, 1943

Painetut lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Berger, Laura (2018). *The Building that Disappeared. The Viipuri Library by Alvar Aalto.* Aalto University publication series. Doctoral Dissertations 127/2018. Helsinki. Väitöskirja.

Berger, Laura (2020). ”Jälleerakennussuunnitelmat – uutta ja vanhaa Viipuria”. *Uno Ullberg – Viipurin arkkitehti*, toim. Netta Böök, Kari Immonen & Laura Berger. Helsinki: Arkkitehtuurimuseo, 161–166.

Hämynen, Tapio (2013a). ”Viipuri elää – Viipuri herää”. *Viipurin kadotetut vuodet 1940–1990*, toim. Tapio Hämynen & Yury Shikalov. Helsinki: Tammi, 77–85.

Hämynen, Tapio (2013b). ”Viipuri vuonna 1939”. *Viipurin kadotetut vuodet 1940–1990*, toim. Tapio Hämynen & Yury Shikalov. Helsinki: Tammi, 9–23.

Korvenmaa, Pekka (1992). ”War destroys and war organizes. Architects and crisis”. *The Work of Architects, The Finnish Association of Architects 1892–1992*, toim. Pekka Korvenmaa. Helsinki: The Finnish Association of Architects & The Finnish Building Centre Ltd, 113–127.

Kuujo, Erkki (1996). ”Viipurin kaupungin hoitokunnan vaiheet 1942–1948”. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 11*. VSKS: Helsinki, 62–81.

Meurman, Otto-livari (1978). ”Rakennustoiminta”. *Viipurin kaupungin historia V osa, vuodet 1917–1944*. Torkkelin Säätiö: Helsinki.

Neuvonen, Petri (2017). *Linnoituksesta historialliseksi muistomerkiksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939*. Aalto-yliopiston julkaisusarja. Doctoral Dissertations 164/2017. Helsinki. Väitöskirja.

Niskanen, Riitta (2012). *Selvitys Lahden sodanjälkeisestä rakennusperinnöstä*. Lahden historiallisen museon julkaisuja 3. Helsinki.

Nupponen, Terttu (2000). *Arkkitehdit, sota ja yhdyskuntasuhteiden hallinta. Alvar Aallon Kokemäen-jokilaakson aluesuunnitelma tilansäätelyprojektina*. Bibliotheca Historica 52. Helsinki: SHS.

Salmela, Ulla (2004). *Urban Space and Social Welfare. Otto-livari Meurman as a Planner of Finnish Towns 1914–1937*. Taidehistoriallisia tutkimuksia, Studies in Art History. Helsinki: Taidehistorian seura – Society for Art History in Finland.

Shikalov, Yuri (2016). ”Viipuri 1940-luvulta 2000-luvulle: neuvostoliittolainen, suomalainen, venäläinen”. *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. VSKST 18. Helsinki: VSKS, 243–248.

Shikalov, Yuri (2013). ”Viipuri nollapisteessä 1940–1941”. *Viipurin kadotetut vuodet 1940–1990*, toim. Tapio Hämynen & Yury Shikalov. Helsinki: Tammi.

Standertsjöld, Elina (2008). *Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1930–1950*. Helsinki: Suomen rakennustaiteen museo, Rakennustietosäätiö RTS, Rakennustieto Oy, 60–63.